
مسئولیت مدنی مؤسسات عمومی در حقوق ایران و مصر

دکتر سید مهدی میرداداشی

۱۳۹۳

مسئولیت مدنی مؤسسات عمومی در حقوق ایران و مصر

• مؤلف: دکتر سیدمهدی میرداداشی

• ویراستار: ابوالفضل طریقه‌دار • صفحہ‌آرا: مهدی پاشازاده

• ناشر: انتشارات دانشگاه مفید • تاریخ نشر: بهار ۱۳۹۳

• نوبت چاپ: اول • چاپ: گلوردی • شمارگان: ۱۰۰۰ جلد

• شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۸۰۹۲-۵۵-۴

• قیمت: ۱۲۵۰۰۰ ریال

تلفن: ۰۲۲۶ ۳۲۱۳۰ / ۳۲۹۰۵۴۸ / ۳۲۹۳۵۱۷۷ / ۳۲۹۳۵۱۷۷ / صندوق پستی: ۳۶۱۱-۳۷۱۸۵
entesharat@mofidu.ac.ir

میرداداشی، مهدی، ۱۳۵۱-

مسئولیت مدنی مؤسسات عمومی در حقوق ایران و مصر / نگارش سیدمهدی میرداداشی.

قم: دانشگاه مفید، ۱۳۹۳.

۳۲۵ص.

ISBN: 978-964-8092-55-4

علوم حقوقی: ۸

فهرست‌نویسی بر اساس اطلاعات فیفا (فهرست‌نویسی پیش از انتشار)

کتابنامه. (۳۱۶-۲۹۹)

نمایه. (۳۱۷-۳۲۵)

چاپ اول.

۱. مسئولیت (حقوق) - مطالعات تطبیقی. ۲. تعهدات (حقوق) - مطالعات تطبیقی. ۳. خسارات -

مطالعات تطبیقی. ۴. مؤسسات عمومی - قوانین و مقررات - ایران. ۵. مؤسسات عمومی -

قوانین و مقررات - مصر. الف. دانشگاه مفید. ب. عنوان.

K ۵۷۹ / م ۹ ۱۳۹۳

کنگره

۱۵۸/۱

دیوی

۹۲-۲۸۰۸-ن

کتابخانه ملی ایران

فهرست مطالب

مقدمه ناشر	۱۱
مقدمه	۱۵

بخش اول

مفاهیم و مبانی مسئولیت ۲۷

فصل اول / مفهوم و شاخه‌های مسئولیت	۲۹
مبحث اول: تعریف مسئولیت و عناوین مرتبط	۲۹
الف. تعریف مسئولیت	۲۹
ب. تعریف مؤسسات عمومی	۳۲
ج. تعریف دولت	۳۳
۱. دولت به معنای عام	۳۴
۲. دولت به معنای خاص	۳۴
د. تعریف مسئولیت مدنی دولت	۳۵
مبحث دوم: اقسام مسئولیت	۳۵
الف. مسئولیت اخلاقی و مسئولیت مدنی	۳۵
ب. مسئولیت کیفری و مسئولیت مدنی	۳۸

فصل دوم / مبانی مسئولیت مدنی مؤسسات عمومی در حقوق ایران، مصر و فقه اسلامی ۴۱

مبحث اول: مبانی مسئولیت مدنی مؤسسات عمومی در حقوق ایران ۴۳

الف. نظریه تقصیر ۴۳

ب. نظریه خطر ۴۸

ج. نظریه تساوی همگان در برابر هزینه های عمومی ۵۳

د. نظریه تفکیک خسارات ۵۴

مبحث دوم: مبانی مسئولیت مدنی مؤسسات عمومی در حقوق مصر ۵۶

الف. نظریه تقصیر ۵۷

ب. نظریه خطر ۶۰

ج. مسئولیت عمل غیر - ضمان، نمایندگی و نیابت ۶۱

مبحث سوم: مبانی مسئولیت مدنی مؤسسات عمومی در فقه اسلامی ۶۴

الف. قاعده الاف ۶۶

ب. قاعده تسبیب ۷۲

ج. اجتماع سبب و مباشر ۷۷

د. قاعده لاضرر ۸۰

ه. قاعده غرور ۹۳

و. قاعده الخراج بالضمان ۹۸

بخش دوم

ارکان و قلمرو مسئولیت مدنی مؤسسات عمومی / ۱۰۹

فصل اول / ارکان مسئولیت مدنی مؤسسات عمومی ۱۱۱

مبحث اول: تقصیر یا خطای اداری ۱۱۱

مبحث دوم: وجود ضرر ۱۱۸

الف. عدم النفع ۱۱۸

ب. خسارت معنوی ۱۳۰

ج. ویژگی فعل زیان بار در حوزه مسئولیت مدنی مؤسسات عمومی ۱۴۶

مبحث سوم: رابطه سببیت بین تقصیر و ضرر ۱۶۰

فصل دوم / قلمرو مسئولیت مدنی مؤسسات عمومی	۱۶۳
مبحث اول: زیان‌های ناشی از اعمال قوه مجریه	۱۶۴
الف. تفکیک در اعمال دولت	۱۶۴
ب. بررسی فقهی نظریه تفکیک میان اعمال حاکمیت و اعمال تصدی	۱۷۲
بند اول: ادله فقهی عدم تفاوت بین اعمال حاکمیت و اعمال تصدی	۱۷۶
بند دوم: سیره معصومان و ضامن بودن حاکم	۱۸۸
بند سوم: نقد و بررسی	۱۹۱
مبحث دوم: مسئولیت مدنی دولت در اعمال تقنینی	۱۹۳
مبحث سوم: مسئولیت مدنی ناشی از خطاهای قضائی	۱۹۸
بند اول: بررسی حقوقی مسئولیت مدنی قاضی	۱۹۹
بند دوم: بررسی فقهی مسئولیت مدنی قاضی	۲۰۳
بند سوم: بررسی روی قضایی	۲۰۶

بخش سوم

آثار مسئولیت مدنی مؤسسات عمومی و عوامل رافع آن‌ها / ۲۰۹

فصل اول / آثار مسئولیت مدنی مؤسسات عمومی	۲۱۱
مبحث اول: جبران خسارت	۲۱۱
مبحث دوم: نقش بیمه در مسئولیت مدنی مؤسسات عمومی	۲۲۳
فصل دوم / عوامل رافع مسئولیت مدنی مؤسسات عمومی	۲۲۷
مبحث اول: بررسی موضوع در فقه امامیه و حقوق ایران	۲۲۷
الف. تحذیر	۲۲۷
ب. احسان	۲۳۶
ج. اقدام	۲۴۴
د. برخی دیگر از عناوین معاف کننده	۲۴۶
۱. اذن	۲۴۶
۲. اضطرار	۲۴۸
۳. دفاع مشروع	۲۵۱
۴. حکم قانون و دستور مقامات صالح	۲۵۴

۲۵۶	۵. اسباب خارجی
۲۵۶	مبحث دوم: بررسی موضوع در حقوق مصر
۲۵۶	الف. مشروعیت ایراد ضرر
۲۵۷	۱. دفاع مشروع
۲۵۸	۲. اجرای امر مافوق
۲۶۰	۳. اضطرار
۲۶۳	ب. انعدام سببیت به دلیل وجود سبب خارجی
۲۶۳	۱. قوه قاهره یا حادثه ناگهانی
۲۶۷	۲. تقصیر زیان دیده
۲۷۰	۳. فعل شخص ثالث
۲۷۳	نتیجه گیری
۲۸۵	ضمایم
۲۹۹	کتاب نامه
۳۱۲	نمایه

مقدمه ناشر

مسئولیت مدنی عبارت است از تعهد قانونی شخص، مبنی بر رفع ضرری که به دیگری وارد شده است، خواه این ضرر ناشی از تقصیر خود و یا ناشی از فعالیت او باشد. در حوزه حقوق اسلامی، مباحث مربوط به مسئولیت مدنی به عنوان بخشی از ضمان قهری به کار رفته است.

در حقوق خصوصی، لزوم جبران خسارتی که به ناحق به دیگری وارد آمده، یکی از قواعد مسلم حقوقی است که در تمام نظام‌های حقوقی پذیرفته شده است، تا آنجا که در نظریه‌های جدید، به جای «حقوق مسئولیت» از «حقوق جبران خسارت» صحبت به میان می‌آید. اصول حقوقی و عدالت، اقتضا دارد همان گونه که اشخاص حقیقی اگر خسارت و زبانی وارد آورند، باید خسارت دهند، در مورد اشخاص حقوقی از قبیل دولت یا غیر آن نیز همین گونه عمل شود. اصل وحدت احکام شخص حقیقی و حقوقی که در ماده ۵۸۸ قانون تجارت انعکاس یافته، مؤید این مسئله است. این گرایش جدید با قاعده فقهی «لا ضرر»، به این مفهوم که هیچ ضرری نباید بدون جبران باقی بماند، هماهنگی کامل دارد.

به هر حال تئوری «مصونیت دولت از مسئولیت» حتی مصونیت مطلق، طی سال‌های متعددی در دنیا نظریه غالب بود و با همین رویکرد، قواعدی وضع شده بود که دولت به طور مطلق و یا در اعمال حاکمیت، مطلقاً مسئولیت مدنی نداشت. با این حال، بیش از چند دهه است که این تئوری جای خود را به تئوری‌های دیگر که اصل را بر مسئولیت تمام اشخاص از جمله دولت و مؤسسات عمومی می‌گذارد، داده و قوانین اکثر کشورها بر این اساس تغییر کرده است. در ایران نیز اندیشه‌وران علم حقوق با دانستن این موضوع و آثاری که ممکن است در توسعه و پیشرفت جامعه ایفا نماید، معتقدند که باید قواعد ناظر بر مسئولیت مدنی دولت و مؤسسات عمومی اصلاح شود. همین ضرورت‌ها باعث شد تا برای هماهنگی هرچه بیشتر با آموزه‌های دینی و همپا با تحولات جهانی در حوزه مسئولیت مدنی دولت، در تاریخ (۱۳۸۲/۱۲/۳) دولت وقت، لایحه «مسئولیت مدنی مؤسسات عمومی» را در قالب هشت ماده و چهار تبصره تنظیم و ضمن تصویب، به مجلس تسلیم نماید. این لایحه دارای ویژگی‌های مثبت، از جمله عدول از نظریه تفکیک اعمال دولت به حاکمیت و تصدی می‌باشد. با عنایت به سند چشم انداز توسعه کشور که مستلزم تحول در بعضی مقررات برای رسیدن به اهداف آن است و نقش مسئولیت اشخاص در قبال اعمال و رفتار خود و لزوم حاکمیت قانون و اصل برابری حقوقی اشخاص و نگاه راهبردی به این مقوله، بحث مسئولیت مدنی دولت و مؤسسات عمومی اهمیت خاصی دارد. وجه تمایز این نوشته با مجموعه‌های دیگری که در این خصوص به نگارش درآمده‌اند، بررسی موضوع با رویکرد تطبیقی به حقوق ایران، مصر و فقه امامیه است.

این کتاب می‌تواند منبع درسی و یا کمک درسی مناسبی برای درس مسئولیت مدنی در مقطع کارشناسی ارشد در گرایش حقوق خصوصی و جزا باشد. انتشارات دانشگاه مفید به دلیل رسالتی که در زمینه تقویت و گسترش زیرساخت‌های پژوهشی در عرصه علوم انسانی با رویکرد اسلامی دارد، این اثر

پژوهشی را منتشر نموده و آن را با امید به اعتلای روز افزون این شاخه از علم و رسیدن به جایگاه شایسته در رشد و توسعه دانش و معرفت نظری و عملی جامعه اسلامی، به تمامی دوست‌داران علم و دانش تقدیم می‌کند. در این جا از تلاش نویسنده محترم آقای دکتر سید مهدی میرداداشی، ارزیابان گرامی، آقایان دکتر ناصر قربان‌نیا، عضو هیئت علمی دانشگاه مفید و دکتر جلیل فنواتی، عضو هیئت علمی دانشگاه پردیس فارابی دانشگاه تهران و نیز مدیر محترم مرکز مطالعات حقوق تطبیقی دانشگاه مفید، جناب آقای دکتر سید مصطفی میرمحمدی و تمام عزیزانی که در مراحل مختلف خلق این اثر مشارکت نموده‌اند، خاضعانه سپاس‌گزاری می‌نماید و پذیرای نظرات اصلاحی یا تکمیلی و هم‌چنین نقد و بررسی آثار منتشر شده با نهایت اصول علمی می‌باشد.

انتشارات دانشگاه مفید